

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

ЗАБІЯКА Христина Миронівна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА
ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ПЕРІОДУ
спеціальність 231 Соціальна робота
освітньо-професійна програма

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконала студентка
Групи СРз-41
Забіяка Христина Миронівна
Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Миколук С.М.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___»_____20__р.
Завідувач кафедри
Гірняк А.Н.

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	5
1.1. Поняття, сутність та напрями соціальної роботи в кризових умовах	5
1.2. Вплив збройного конфлікту на соціальну сферу та вразливі групи населення	8
1.3. Світовий досвід соціальної роботи у зонах конфліктів	11
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПІСЛЯКОНФЛІКТНИЙ ПЕРІОД	15
2.1. Індивідуальне консультування ветеранів війни як ефективний метод соціальної роботи	15
2.2. Робота з ветеранами, ВПО та сім'ями загиблих	20
2.3. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей учасників бойових дій	25
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ПЕРІОДУ	33
3.1. Оцінка ефективності соціальних програм підтримки	33
3.2. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду	38
Висновки до розділу 3	41
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Сучасна Україна переживає одну з найглибших соціальних криз за період своєї незалежності, спричинену широкомасштабною збройною агресією. Війна не лише загрожує територіальній цілісності держави, а й руйнує соціальну інфраструктуру, посилює вразливість окремих категорій населення, призводить до зростання соціальної напруги, погіршення психоемоційного стану мільйонів громадян. У таких умовах соціальна робота набуває особливого значення, адже саме вона покликана забезпечити підтримку тим, хто опинився у критичних життєвих ситуаціях: внутрішньо переміщеним особам, ветеранам бойових дій, родинам військових, дітям, які постраждали від воєнних дій, та іншим уразливим групам.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю перегляду традиційних підходів до соціальної допомоги в контексті кризових подій, пошуку ефективних моделей підтримки населення в умовах збройного конфлікту та на етапі післяконфліктної стабілізації. Крім того, виникає потреба у вивченні міжнародного досвіду та адаптації найкращих практик до вітчизняних умов, що дозволить підвищити результативність соціальних інтервенцій та забезпечити сталість у роботі з постраждалими групами. Зважаючи на масштабні соціальні трансформації, обумовлені війною, питання вдосконалення форм, методів і стратегій соціальної роботи в Україні набуває виняткового значення, як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду з урахуванням потреб різних категорій населення.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати понятійно-категоріальний апарат та основні напрями соціальної роботи в кризових умовах;
2. Охарактеризувати вплив збройного конфлікту на соціальну сферу та визначити основні групи населення, що потребують підтримки;
3. Дослідити світовий досвід соціальної роботи у зонах воєнних конфліктів;
4. Розкрити особливості соціальної роботи з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами та дітьми учасників бойових дій у післяконфліктний період;
5. Оцінити ефективність наявних соціальних програм в Україні у воєнний час;
6. Розробити рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та на етапі поствоєнного відновлення.

Об'єктом дослідження є система соціальної роботи в умовах суспільної кризи, спричиненої збройним конфліктом.

Предметом дослідження є форми, методи та механізми соціальної підтримки постраждалих категорій населення в умовах війни та післяконфліктного періоду.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз наукової літератури, порівняльний метод (для вивчення світового досвіду), системний підхід (для розгляду соціальної роботи як цілісної системи), методи узагальнення, прогнозування, а також якісний аналіз нормативно-правових актів і соціальних програм.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання сформульованих рекомендацій у діяльності соціальних служб, центрів реабілітації, громадських організацій, що працюють із постраждалим населенням у зоні конфлікту або у постконфліктний період. Результати дослідження можуть бути впроваджені в підготовку майбутніх фахівців

соціальної сфери, а також у розробку стратегічних програм соціального захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій.

Таким чином, актуальність теми, її соціальне та гуманітарне значення зумовили вибір напряму дослідження, результати якого спрямовані на вдосконалення соціальної роботи в умовах, коли її значення стає визначальним для збереження людського потенціалу держави.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

1.1. Поняття, сутність та напрями соціальної роботи в кризових умовах

Соціальна робота як галузь професійної діяльності виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні добробуту, стабільності та підтримки найуразливіших категорій населення, особливо в умовах соціальних потрясінь, катастроф і збройних конфліктів. У кризових умовах, зокрема під час війни, соціальна робота зазнає суттєвих трансформацій, які стосуються як її теоретичних засад, так і практичного інструментарію.

У науковій літературі поняття «кризових умов» визначається як ситуація, що характеризується порушенням соціального порядку, загрозою для фізичної та психологічної безпеки особистості, сім'ї та спільноти. Ці умови можуть мати природний (стихійні лиха), техногенний (катастрофи) або соціально-політичний (збройні конфлікти, масова міграція) характер. Відтак, соціальна робота в кризових умовах — це система професійних дій, спрямованих на забезпечення виживання, відновлення функціонування та інтеграції осіб, які постраждали від кризових явищ [Зверєва, 2010; Семігіна, 2014].

Сутність соціальної роботи в кризових умовах полягає у швидкому реагуванні на потреби постраждалих груп, відновленні їхніх життєвих ресурсів, посиленні адаптаційного потенціалу, забезпеченні доступу до соціальних послуг, а також у профілактиці вторинних соціальних проблем. Одним із ключових завдань фахівця соціальної роботи є створення умов для збереження людської гідності та прав осіб, які переживають складні життєві обставини.

Збройний конфлікт як специфічна форма кризи має глибокі соціальні, психологічні та економічні наслідки. Відповідно, напрями соціальної роботи в таких умовах мають комплексний і багатовекторний характер.

Таблиця 1.1

Основні напрями соціальної роботи в умовах збройного конфлікту

Напрямок соціальної роботи	Мета	Основні завдання
Екстрена соціальна допомога	Задоволення базових потреб постраждалих	Забезпечення житлом, їжею, одягом, медичною допомогою, засобами гігієни
Психосоціальна підтримка	Подолання психологічних наслідків війни	Кризове консультування, психологічна реабілітація, робота з травмою
Адаптація та інтеграція ВПО	Соціальне включення та стабілізація внутрішньо переміщених осіб	Сприяння працевлаштуванню, реєстрація, залучення до спільнот, допомога з освітою
Захист прав людини та адвокація	Відновлення прав і соціальної справедливості	Правова допомога, подання скарг, супровід до судових органів, захист уразливих
Мобілізація спільнот та волонтерство	Посилення громадського ресурсу для подолання кризи	Розвиток волонтерських мереж, підтримка ініціатив, залучення місцевих громад
Профілактика дезадаптації та девіацій	Попередження вторинних проблем у постраждалих групах	Робота з підлітками, запобігання насильству, залежностям, асоціальній поведінці
Міжсекторальна взаємодія	Забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем	Координація з медичними, освітніми, правовими та гуманітарними структурами

Примітка. Складено автором на основі аналізу праць [Зверєва, 2010; Семигіна, 2014; Леонтьєва, 2022; Юрченко, 2023].

Серед провідних напрямів соціальної роботи в кризових ситуаціях можна виокремити такі:

1. Надання екстреної соціальної допомоги — забезпечення базових потреб (їжа, житло, медична допомога, безпека) для постраждалих від бойових дій осіб, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), дітей-сиріт, людей похилого віку тощо.

2. Психосоціальна підтримка та кризове консультування — включає роботу з подоланням травматичних наслідків досвіду війни, втрати рідних,

оселі, стабільності життя. Особлива увага приділяється роботі з дітьми, підлітками, жінками, ветеранами війни, особами з інвалідністю.

3. Соціальна адаптація та інтеграція ВПО — допомога у працевлаштуванні, отриманні житла, реєстрації, налагодженні нових соціальних зв'язків, навчанні новим навичкам.

4. Захист прав людини та адвокація — здійснюється через правову підтримку, моніторинг порушень прав людини, забезпечення доступу до соціальної та юридичної допомоги.

5. Мобілізація спільнот та волонтерський супровід — розвиток локальних ініціатив, залучення громадянського суспільства до реагування на виклики війни, підтримка волонтерських організацій.

6. Профілактика соціальної дезадаптації та девіантної поведінки — зокрема, серед підлітків, які пережили втрату, насильство або зміни в соціальному оточенні.

7. Організація міжсекторальної взаємодії — співпраця соціальних працівників із психологами, медичними працівниками, освітянами, органами влади, гуманітарними організаціями тощо.

Таким чином, соціальна робота в умовах збройного конфлікту постає як стратегічно важлива діяльність, що забезпечує соціальну стабільність і підтримку вразливим групам. Її ефективність значною мірою залежить від наявності підготовлених кадрів, нормативно-правового регулювання, фінансового забезпечення, міжвідомчої взаємодії, а також від здатності соціальних служб адаптуватися до мінливих умов.

Актуальність дослідження цього аспекту соціальної роботи обумовлена тим, що саме в кризових умовах найповніше виявляється її гуманістична, етична та інтервенційна природа. У зв'язку з тривалим збройним конфліктом в Україні, соціальна робота зазнає нових викликів і вимагає оновлення як теоретичних підходів, так і практичних моделей втручання, що базуються на принципах гуманності, недискримінації,

цілісності особистості та соціальної справедливості \[Леонтьєва, 2022; Юрченко, 2023].

1.2. Вплив збройного конфлікту на соціальну сферу та вразливі групи населення

Збройний конфлікт як явище глибоко трансформує соціальні процеси та створює нові виклики для функціонування державних інституцій, зокрема у сфері соціального захисту. Суспільство зазнає структурних змін, пов'язаних із вимушеним переміщенням населення, дестабілізацією ринку праці, порушенням доступу до соціальних послуг, зростанням соціального напруження, маргіналізацією окремих категорій громадян. Особливої уваги набуває питання впливу воєнних дій на становище вразливих груп населення.

Згідно з даними ООН та міжнародних гуманітарних організацій, одними з найбільш постраждалих є внутрішньо переміщені особи (ВПО), особи з інвалідністю, особи похилого віку, діти, жінки, особи, які пережили насильство, та багатодітні сім'ї. Ці групи стикаються з багаторівневою вразливістю: економічною, соціальною, психологічною та правовою \[UNHCR, 2022].

Таблиця 1.2

Вразливі групи населення та основні наслідки збройного конфлікту для них

Вразлива група населення	Основні види негативного впливу збройного конфлікту	Особливі потреби/заходи підтримки
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	Втрата житла, роботи, соціальних зв'язків, дискримінація в нових громадах	Житло, реєстрація, інтеграція в громаду, психологічна підтримка
Діти	Переривання освіти, втрата батьків, травматичні події, ПТСР	Захист, стабільне середовище, освіта, психологічна реабілітація
Жінки (особливо самотні матері)	Підвищене навантаження, ризик гендерного насильства, обмежений доступ до ресурсів	Безпека, доступ до правової допомоги, соціального супроводу
Особи похилого віку	Ізоляція, втрата медичної допомоги, труднощі евакуації	Догляд, доступ до медикаментів, соціальне

		включення
Особи з інвалідністю	Недоступність укриттів, транспорту, медичних і соціальних послуг	Індивідуальні сервіси, доступне середовище, гуманітарна допомога
Особи, які зазнали насильства	Психологічна травма, стигматизація, загроза повторної віктимізації	Конфіденційний супровід, кризове консультування, захист прав
Багатодітні/неповні родини	Перенавантаження, обмежені ресурси, проблеми з працевлаштуванням	Соціальні виплати, підтримка у працевлаштуванні, освітні пільги

Внутрішньо переміщені особи втрачають житло, роботу, соціальні зв'язки, що призводить до зниження рівня життя, втрати соціального капіталу, виникнення психологічних травм. Для них характерні труднощі із доступом до соціальних послуг у нових громадах, дискримінація та стигматизація, а також обмежений доступ до медичної допомоги, освіти та ринку праці \[Семигіна, 2015].

Збройний конфлікт поглиблює соціальну нерівність та породжує нові форми уразливості. Зокрема, зростає кількість дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах — через втрату батьків, проживання у небезпечному середовищі, переривання навчального процесу. Часто ці діти мають досвід переміщення, бомбардувань, життя в умовах блекаутів або втрати близьких, що призводить до порушення психоемоційного стану та ризику розвитку ПТСР \[Карамушка, 2023].

Жінки у кризових умовах також стають однією з найвразливіших категорій, адже нерідко несуть основний тягар утримання сім'ї, турботи про дітей і догляду за хворими. Крім того, ризики гендерно зумовленого насильства, зокрема сексуального та домашнього, суттєво зростають у зонах конфлікту, що потребує створення механізмів захисту та реагування \[Леонтєва, 2022].

Люди похилого віку часто залишаються без догляду та підтримки, опинившись у соціальній ізоляції або під загрозою недоступності медичної та гуманітарної допомоги. Через фізичну немобільність вони можуть

залишатися в зонах активних бойових дій, що підвищує ризик для їхнього життя та здоров'я.

У той же час війна негативно впливає і на загальний стан соціальної сфери:

- скорочується кількість надавачів соціальних послуг (через евакуацію, руйнування установ, дефіцит кадрів);
- руйнується інфраструктура закладів соціального обслуговування (дитячі будинки, центри реабілітації, хоспіси);
- зростає навантаження на фахівців соціальної роботи, які часто працюють в умовах хронічного стресу та ресурсного виснаження.

Крім того, збройний конфлікт ускладнює міжвідомчу координацію на місцевому рівні, що перешкоджає ефективному реагуванню на потреби громадян. В умовах децентралізації та обмежених бюджетів громади змушені шукати нові моделі надання допомоги, зокрема через залучення громадських організацій та волонтерів \[Голубєва, 2021].

Соціальна робота в таких умовах набуває не лише реабілітаційного, а й превентивного характеру. Одним із пріоритетів стає виявлення нових груп ризику та адаптація підходів до роботи з ними. Зокрема, необхідним є:

- формування міждисциплінарних команд реагування на кризу;
- інтеграція соціальної роботи у систему громадської безпеки;
- навчання фахівців кризовому втручання та роботі з травмою;
- розвиток цифрових форм надання соціальних послуг (онлайн-консультування, мобільні платформи для ВПО тощо).

Отже, збройний конфлікт суттєво змінює контекст соціальної роботи, вимагаючи оперативного реагування, адаптивних стратегій та чутливості до потреб кожної уразливої категорії населення. Адекватне розуміння цього впливу є основою для формування ефективної системи соціального захисту в умовах воєнної та післявоєнної реальності.

1.3. Світовий досвід соціальної роботи у зонах конфліктів

Міжнародна практика свідчить про те, що соціальна робота в умовах збройних конфліктів виконує ключову функцію з підтримки вразливих груп населення, відновлення соціальних зв'язків і стабілізації постраждалих громад. Досвід країн, які пройшли через збройні конфлікти (Колумбія, Руанда, Боснія і Герцеговина, Сирія, Ірак), демонструє важливість цілісного підходу, заснованого на принципах гуманізму, міжвідомчої співпраці, культурної чутливості та сталого розвитку [Dominelli, 2014].

Одним із визнаних підходів є комунітарна соціальна робота, яка передбачає активне залучення громад до процесів відновлення, зміцнення соціального капіталу, розвиток самоорганізації населення. Наприклад, у Боснії і Герцеговині після громадянської війни 1992–1995 рр. соціальні працівники у співпраці з неурядовими організаціями сприяли створенню локальних центрів психосоціальної допомоги, що забезпечували підтримку жертвам насильства, переселенцям та ветеранам [IfSW, 2016].

У Колумбії, де конфлікт між урядом і повстанськими групами тривав понад півстоліття, особливу увагу було приділено ресоціалізації колишніх бійців, що стало частиною загальнонаціональної політики миру. Соціальні працівники здійснювали оцінку потреб, супровід у працевлаштуванні, відновлення сімейних зв'язків та інтеграцію до громади. Крім того, були розроблені спеціальні програми для дітей-солдатів, що передбачали

психосоціальну реабілітацію, освіту та професійну орієнтацію [Oslender, 2007].

У Руанді, після геноциду 1994 року, соціальна робота базувалася на підході до примирення, що включав не лише індивідуальну підтримку постраждалих, а й колективну роботу над подоланням наслідків травматичного досвіду. Соціальні працівники сприяли організації груп підтримки, реалізовували програми з формування навичок ненасильницького вирішення конфліктів, працювали з дітьми-сиротами, жертвами сексуального насильства та колишніми учасниками бойових дій [Staub, 2006].

Особливу роль у зонах збройних конфліктів відіграють мобільні мультидисциплінарні команди, які функціонували, зокрема, в Сирії та Іраку під егідою міжнародних організацій (UNICEF, ICRC, Save the Children). Їхнє завдання — надання комплексної допомоги на місцях, включаючи медичну, психологічну, соціальну та юридичну підтримку. Такий формат дозволяє оперативно реагувати на кризові ситуації, охоплюючи навіть важкодоступні регіони [UNICEF, 2020].

Загальним у світовій практиці є акцент на:

- психосоціальну підтримку як основний компонент допомоги (через індивідуальне консультування, групову терапію, арт-терапію, роботу з травмою);
- залучення місцевих фахівців і лідерів громад до процесів відновлення та реінтеграції;
- освіту та підвищення кваліфікації соціальних працівників щодо роботи в умовах насильства, втрат, масових переміщень;
- розбудову системи моніторингу та оцінювання ефективності інтервенцій.

Успішна реалізація програм соціальної роботи в кризових регіонах базується на поєднанні державного управління, недержавних ініціатив та

міжнародної технічної допомоги, що забезпечує гнучкість та сталість втручань.

З огляду на ці підходи, досвід соціальної роботи у зонах конфліктів за кордоном може бути інтегрований в українську практику через:

- розвиток локальних центрів підтримки;
- підготовку кризових соціальних працівників;
- застосування принципів культурної чутливості та недискримінації;
- побудову моделей співпраці між державними структурами, громадянським суспільством та міжнародними донорами.

Таблиця 1.3

Порівняльний аналіз моделей соціальної роботи в умовах збройного конфлікту у світі

Країна	Основні підходи та інструменти соціальної роботи	Цільові групи	Можливості адаптації для України
Боснія і Герцеговина	Локальні психосоціальні центри, робота з жертвами насильства, інтеграція ВПО	ВПО, жінки, ветерани	Створення центрів у громадах, підтримка ветеранів
Колумбія	Ресоціалізація колишніх бойовиків, програми для дітей-солдатів	Колишні бійці, діти, сім'ї	Програми реінтеграції військових, робота з дітьми
Руанда	Соціальна робота як інструмент примирення, групова терапія, підтримка сиріт	Жертви геноциду, діти-сироти	Групи підтримки, розвиток ненасильницького діалогу
Сирія / Ірак	Мобільні мультидисциплінарні команди, гуманітарна соціальна робота	ВПО, жертви насильства	Створення мобільних команд у зонах бойових дій
Палестина	Робота з травмою, підтримка дітей та жінок, партнерство з міжнародними НУО	Діти, жінки, громади	Психосоціальна допомога дітям, правовий захис

Світовий досвід соціальної роботи в умовах збройних конфліктів свідчить про надзвичайну важливість мультидисциплінарного та культурно чутливого підходу до надання допомоги постраждалому населенню. У різних країнах, таких як Боснія і Герцеговина, Колумбія, Руанда, Сирія та Ірак,

соціальні працівники відіграли провідну роль у процесах реінтеграції, ресоціалізації, подолання наслідків психотравм та відновлення місцевих громад.

Успішні міжнародні практики демонструють необхідність:

- мобілізації ресурсів на рівні місцевих громад,
- забезпечення сталої співпраці між державними структурами, НУО та міжнародними партнерами,
- професійної підготовки соціальних працівників до роботи в умовах конфлікту.

Адаптація таких підходів до українського контексту має сприяти розвитку системної, ефективної та гуманістично орієнтованої соціальної роботи, здатної відповідати на виклики сучасної воєнної та поствоєнної реальності.

Висновок до розділу 1

Розгляд теоретичних засад соціальної роботи в умовах збройного конфлікту дозволив визначити ключові поняття, сутність та напрями діяльності соціальних працівників у кризових ситуаціях. Соціальна робота в таких умовах виступає як комплексна, міждисциплінарна практика, спрямована на підтримку вразливих категорій населення, відновлення соціальної стабільності та зміцнення соціального капіталу громад.

Вплив збройного конфлікту на соціальну сферу є глибоким і багатограним, що проявляється в порушенні соціальних зв'язків, зростанні потреб у психосоціальній підтримці, ускладненні доступу до базових послуг. Особливо уразливими в таких умовах є внутрішньо переміщені особи, діти, жінки, особи похилого віку та люди з інвалідністю, що вимагає від соціальних працівників застосування індивідуалізованих та культурно чутливих підходів.

Аналіз світового досвіду соціальної роботи у зонах конфліктів підтвердив важливість інтегрованих моделей підтримки, які передбачають тісну взаємодію державних установ, громадських організацій і міжнародних партнерів. Комунітарна соціальна робота, психосоціальна реабілітація, мобільні мультидисциплінарні команди є ефективними інструментами, які можуть бути адаптовані до українських реалій задля забезпечення сталого розвитку та відновлення суспільства.

Таким чином, теоретичний фундамент соціальної роботи в умовах збройного конфлікту має базуватися на принципах гуманізму, соціальної справедливості та прав людини, що сприятиме формуванню ефективних стратегій допомоги та реінтеграції постраждалих груп населення в сучасних кризових умовах України.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПІСЛЯКОНФЛІКТНИЙ ПЕРІОД

2.1. Індивідуальне консультування ветеранів війни як ефективний метод соціальної роботи

Індивідуальне консультування ветеранів війни в постконфліктний період є одним із ключових напрямів соціальної роботи, спрямованим на підтримку їх психологічного, соціального та емоційного відновлення. Ветерани часто стикаються з багатьма викликами: посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), соціальною ізоляцією, труднощами у працевлаштуванні, адаптацією до цивільного життя та проблемами у сімейних стосунках [Hoge et al., 2004].

Індивідуальне консультування у цьому контексті виступає як професійна підтримка, що базується на принципах емпатії, конфіденційності та клієнт-орієнтованості. Цей метод дозволяє соціальному працівникові створити безпечний простір для відкритого обговорення переживань ветерана, виявлення його потреб, а також формування індивідуальної стратегії подолання кризових ситуацій [Shepard, 2013].

Основними завданнями індивідуального консультування є:

- зменшення рівня тривоги та симптомів ПТСР;
- підтримка адаптації ветерана до цивільного соціального середовища;
- розвиток навичок саморегуляції та подолання стресу;
- сприяння відновленню соціальних зв'язків і ролі у сім'ї та громаді;
- надання інформації про соціальні послуги, юридичну допомогу та можливості реабілітації.

Варто зазначити, що ефективність індивідуального консультування залежить від професійної підготовки соціального працівника, його здатності до міжкультурної комунікації та розуміння специфіки військового досвіду

[Beder, 2010]. Крім того, важливим є комплексний підхід, що поєднує індивідуальне консультування з іншими формами соціальної підтримки, зокрема груповою терапією, реабілітаційними програмами та соціальним супроводом.

Таким чином, індивідуальне консультування ветеранів війни виступає невід'ємною складовою соціальної роботи в постконфліктний період, сприяючи не лише психоемоційному відновленню, а й реінтеграції ветеранів у суспільство, що має важливе значення для соціальної стабільності та розвитку держави в цілому.

Таблиця 2.1

Ключові аспекти індивідуального консультування ветеранів війни

Аспект	Опис	Значення для соціальної роботи
Цілі консультування	Зменшення симптомів ПТСР, підтримка адаптації, розвиток навичок подолання стресу	Допомагає ветеранам стабілізувати емоційний стан і соціальну функціональність
Методи роботи	Емпатичне слухання, когнітивно-поведінкова терапія, підтримуючі бесіди	Забезпечують психологічну підтримку та корекцію деструктивних поведінкових моделей
Роль соціального працівника	Створення безпечного простору, професійна підтримка, орієнтація на індивідуальні потреби	Формує довіру і мотивацію ветерана до змін та реінтеграції
Проблеми, які вирішуються	ПТСР, тривога, ізоляція, проблеми працевлаштування, сімейні конфлікти	Усунення бар'єрів для повноцінного життя та соціальної активності ветерана
Фактори ефективності	Професійна підготовка працівника, культурна чутливість, комплексний підхід	Забезпечує результативність консультування та задоволення потреб клієнта
Інтеграція з іншими послугами	Групова терапія, реабілітація, соціальний супровід	Посилює загальний вплив на процес відновлення ветерана

Представлена таблиця систематизує основні складові індивідуального консультування ветеранів війни, підкреслюючи його комплексний та клієнтоорієнтований характер. Ефективне консультування базується на чітко визначених цілях, застосуванні професійних методів та розумінні специфіки проблем ветеранів, що значно сприяє їх психоемоційному відновленню та

соціальній реінтеграції. Водночас, інтеграція індивідуального консультування з іншими соціальними послугами посилює загальний вплив на якість життя ветеранів і підтримує сталий розвиток постконфліктного суспільства.

Повернення ветеранів війни до мирного життя є складним процесом, що часто супроводжується серйозними викликами. Багато з них стикаються з проблемами фізичного здоров'я, психологічними розладами, труднощами у соціальній адаптації та пошуком економічної стабільності. Серед основних труднощів, які переживають ветерани, варто відзначити посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани, підвищену тривожність, почуття ізольованості та відчуження від суспільства. Часто ці проблеми супроводжуються фізичними травмами, що обмежують працездатність і можливості для самореалізації.

Належна соціальна та економічна підтримка відіграє вирішальну роль у процесі адаптації ветеранів до цивільного життя. Допомога сприяє встановленню нових соціальних контактів, поверненню до активної трудової діяльності, зміцненню стосунків у сім'ї та формуванню стійких життєвих перспектив. За даними станом на 25 липня 2024 року, в Україні налічується близько 1 мільйона 300 тисяч осіб зі статусом ветерана війни. При цьому 92 тисячі родин ветеранів отримували соціальні послуги, причому майже 40% звернень стосувалися консультування та надання інформації [1].

Відповідно до Державного стандарту соціальної послуги консультування (наказ Мінсоцполітики від 02.07.2015 р. № 678), індивідуальне консультування визначається як персональне надання консультацій особі для розвитку її компетентності у подоланні складних життєвих обставин, мобілізації внутрішніх ресурсів та профілактики повторного виникнення труднощів [5]. У випадку ветеранів, цей підхід набуває особливого значення.

Індивідуальне консультування дає змогу зосередитися на конкретних потребах кожного ветерана, що підвищує ефективність соціальної допомоги. Соціальні працівники через індивідуальні зустрічі надають ветеранам інформацію про доступні соціальні сервіси, можливості працевлаштування, здобуття освіти та інші програми підтримки, спрямовані на інтеграцію в цивільне життя. Окрім того, важливо залучати до процесу сім'ї ветеранів, оскільки їхня емоційна та практична підтримка значною мірою впливає на успішність реабілітації та адаптації.

Однією з переваг індивідуального підходу є можливість безперервного моніторингу змін у стані ветерана. Це дозволяє своєчасно коригувати стратегії підтримки та допомагає ефективніше реагувати на нові виклики. Консультанти створюють безпечний і довірчий простір для обговорення питань, що часто залишаються поза увагою в групових заходах, таких як особисті травми, труднощі у взаєминах, або питання професійної реалізації після служби.

Індивідуальне консультування також сприяє складанню персоналізованих планів реабілітації, що враховують унікальний досвід, цілі та потреби кожного ветерана. Такі плани підвищують шанси на успішне повернення до активного і повноцінного життя.

У березні 2024 року в Україні була запущена Єдина ветеранська гаряча лінія, яка стала доступною для всіх охочих ветеранів. Через цю платформу можна отримати консультації з питань психологічної підтримки, медичної реабілітації, підтвердження отриманих поранень, оформлення соціальних пільг, отримання грошової допомоги, вирішення житлових питань і отримання юридичних консультацій [2].

Водночас у жовтні 2024 року платформа е-Ветеран оголосила набір фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Їхнє завдання полягає в наданні комплексної підтримки, допомозі у питаннях отримання

статусу ветерана, оформлення пільг, проходження професійної реабілітації, підтримки у працевлаштуванні та започаткуванні власного бізнесу [3].

Не менш важливим нововведенням стало відкриття кар'єрних консультацій для ветеранів, які започаткувало соціальне підприємство Lobby X. В рамках цієї ініціативи ветеранам пропонують послуги, спрямовані на успішний перехід до цивільної кар'єри: допомогу у складанні резюме з урахуванням військового досвіду, підготовку до співбесід, створення профілю у LinkedIn та пошук вакансій у компаніях, які готові адаптувати умови праці під специфічні потреби ветеранів [4].

Отже, індивідуальне консультування ветеранів війни виступає надзвичайно важливим елементом системи соціальної підтримки. Військова служба залишає глибокий слід у житті людини — як на фізичному, так і на психологічному рівні. Перехід від військової реальності до мирного життя вимагає комплексного підходу, де індивідуальне консультування дозволяє врахувати всі особливості та проблеми конкретної людини. Завдяки таким програмам ветерани отримують можливість не лише подолати труднощі, а й знайти нові життєві орієнтири, досягти психологічної стабільності та знову стати активною частиною суспільства.

2.2. Робота з ветеранами, ВПО та сім'ями загиблих

У післяконфліктний період соціальна робота з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та сім'ями загиблих є одним із найважливіших напрямів підтримки суспільства, що пережило збройний конфлікт. Ці категорії населення відзначаються високим рівнем соціальної вразливості, потребують комплексного підходу для відновлення їх соціального та психологічного благополуччя.

Ветерани війни, окрім психологічних травм і проблем адаптації, часто стикаються з труднощами у працевлаштуванні, пошуку житла та соціальної

підтримки. Для них характерна потреба в спеціалізованих соціальних послугах, які враховують унікальний військовий досвід і психоемоційний стан \[Shay, 2002]. Робота з ветеранами передбачає не лише надання психологічної допомоги, але й соціальне супроводження, підтримку в процесах реінтеграції та залучення до громадського життя.

Внутрішньо переміщені особи, зокрема сім'ї, вимушені були залишити свої домівки через військові дії, що спричинило втрату житла, роботи, соціальних зв'язків та відчуття безпеки. Соціальна робота з ВПО направлена на надання базової матеріальної допомоги, психосоціальної підтримки, а також на сприяння інтеграції у нові громади. Особлива увага приділяється роботі з дітьми та підлітками, які перебувають у зоні підвищеного ризику соціальної дезадаптації \[UNHCR, 2020].

Сім'ї загиблих переживають глибокі емоційні травми, втрату годувальника, що часто призводить до соціальної ізоляції та погіршення матеріального становища. Соціальні працівники у роботі з цими сім'ями виконують роль посередника у налагодженні доступу до державної допомоги, юридичної підтримки, а також надають психологічну підтримку для подолання горя та кризових станів \[Boss, 2006].

Комплексна соціальна робота з ветеранами, ВПО та сім'ями загиблих потребує координації дій між різними державними, громадськими та міжнародними структурами. Важливою складовою є індивідуальний підхід, врахування специфіки кожної категорії клієнтів та міжсекторна співпраця, що дозволяє забезпечити всебічну підтримку і сприяти соціальній стабільності в постконфліктному суспільстві.

Таблиця 2.2

Ключові аспекти соціальної роботи з ветеранами, ВПО та сім'ями загиблих

Категорія клієнтів	Основні потреби	Основні методи соціальної роботи	Виклики та особливості
Ветерани	Психологічна підтримка,	Індивідуальне	ПТСР, труднощі

війни	реінтеграція, працевлаштування, медична допомога	консультування, соціальний супровід, реабілітація	адаптації до цивільного життя, сімейні конфлікти
ВПО (внутрішньо переміщені особи)	Матеріальна допомога, психосоціальна підтримка, адаптація в новій громаді	Надання базових соціальних послуг, психосоціальна підтримка, робота з дітьми	Втрата житла, робочих місць, соціальних зв'язків, ризики дезадаптації
Сім'ї загиблих	Психологічна підтримка, матеріальна допомога, юридична консультація	Соціальне консультування, юридична підтримка, кризова інтервенція	Втрата годувальника, емоційні травми, соціальна ізоляція

Таблиця демонструє специфіку соціальної роботи з трьома ключовими категоріями вразливих груп у післяконфліктний період — ветеранами, внутрішньо переміщеними особами та сім'ями загиблих. Для кожної групи визначено основні потреби, методи підтримки та особливі виклики, що потребують індивідуалізованого і комплексного підходу. Ефективна соціальна робота передбачає поєднання психологічної підтримки, соціального супроводу та правової допомоги, що є важливою умовою для відновлення соціальної стабільності і гармонії в суспільстві.

У сучасному громадянському суспільстві процес удосконалення системи надання соціальних послуг виступає одним із ключових механізмів утвердження цінності кожної особистості. Особливо важливим це питання стало в умовах воєнного стану, який було запроваджено у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Соціальні трансформації, спрямовані на подолання наслідків війни, передбачають необхідність своєчасного виявлення та вирішення таких критичних питань, як організація, якість, доступність і своєчасність надання соціальних послуг. Саме тому актуалізується завдання розбудови системи підтримки для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які є однією з найбільш уразливих категорій населення в умовах війни.

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило безпрецедентне зростання кількості внутрішніх переселенців, що поставило перед державою

і громадянським суспільством серйозні виклики у сфері соціального захисту. Від початку війни питання соціальної підтримки ВПО стало не лише обов'язком державної політики, а й стратегічним елементом реалізації бюджетних, соціальних і економічних ініціатив. Варто зазначити, що проблема вимушеної міграції виникла ще у 2014 році після анексії Криму та бойових дій на Донбасі, коли близько 1,5 мільйона осіб були змушені покинути свої домівки. Проте нова хвиля внутрішніх переміщень, викликана вторгненням 2022 року, значно перевищила масштаби попередньої.

Воєнний стан, руйнування інфраструктури, деокупація територій і постійні обстріли змінюють як чисельність, так і склад ВПО. Завдання соціальної сфери — підтримати тих, хто опинився у складних життєвих обставинах і не має можливості самостійно подолати проблеми. З початком війни обсяг роботи соціальних працівників значно зріс, адже до приймаючих громад почали масово прибувати люди похилого віку, особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми. Через від'їзд частини фахівців за кордон до допомоги активно залучалося місцеве населення.

За офіційними даними на середину червня 2023 року, в Україні було зареєстровано 4 871 807 ВПО, серед яких 60% складали жінки, а 40% — чоловіки. Діти віком до 17 років становили 21,6% переселенців, і стільки ж було осіб віком понад 65 років. Особливо вражає факт, що серед ВПО є навіть люди, яким понад 100 років. Однак реальна кількість переселенців, за оцінками експертів, є ще вищою, адже близько 2 мільйонів громадян не зареєструвалися як ВПО з різних причин.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) здійснила 13 раундів опитування щодо вимушеної міграції в Україні за півтора року війни. Ці дослідження засвідчили, що станом на певний період в Україні проживало 5,1 млн внутрішньо переміщених осіб. Попри деяке зниження загальної кількості переселенців із серпня 2022 року, строки їхнього перебування в статусі ВПО суттєво зросли: понад 60% перебувають у такому становищі рік

і більше. Це свідчить про тривалість процесу переміщення і вимагає нового підходу до соціальної інтеграції та підтримки цих осіб.

Внутрішньо переміщені особи стикаються з багатьма проблемами: труднощами у пошуку роботи, обмеженим доступом до медичних послуг та освіти. Водночас не можна ігнорувати психологічні наслідки війни: багато людей зазнали травматичних переживань, втрат і потрясінь, що позначається на їхньому емоційному стані та соціальній активності. У зв'язку з цим особливої важливості набувають програми реабілітації, соціальної адаптації та підтримки психічного здоров'я ВПО.

Для вирішення складних завдань соціального захисту активно впроваджується міжсекторна взаємодія. Наприклад, за підтримки Українського Фонду Швидкого Реагування та Міжнародної ради досліджень і обмінів реалізуються програми з надання гуманітарної допомоги й підвищення стійкості громад до викликів війни. Співпраця із неурядовими організаціями дозволяє оперативно виявляти потреби громад і реагувати на них.

Іншим прикладом міжсекторної взаємодії є проєкт "Промоція соціальної згуртованості у громадах", ініційований Громадянською мережею ОПОРА за підтримки Національного фонду підтримки демократії. Його основною метою є допомога громадам у вирішенні проблем, що виникли через війну, а також розвиток громадянського суспільства і посилення соціальної єдності.

Важливу роль у підтримці постраждалого населення відіграє й бізнес-сектор. Сьогодні стало звичним, що багато підприємств частину прибутку спрямовують на допомогу Збройним Силам України або гуманітарні ініціативи. Часто в магазинах можна побачити позначки на товарах: "10% на ЗСУ", "20% на Повернись живим" тощо. Така форма корпоративної соціальної відповідальності є вагомим внеском у розбудову солідарного суспільства.

Однак, варто зауважити, що процес формування ефективної міжсекторної взаємодії лише розпочався. Поки що співпраця між державними структурами, волонтерами та бізнесом є скоріше стихійною, ніж системною. Наявність численних ініціатив свідчить про велику готовність суспільства до співпраці, але потребує подальшого структурного оформлення, розробки чітких моделей партнерства та координації зусиль.

У непростих умовах воєнного часу, завдяки високому рівню волонтерської активності й розвитку громадянських ініціатив, створюються нові можливості для поглиблення взаєморозуміння та співпраці між різними секторами. Конструктивний діалог і взаємопідтримка приходять на зміну суперництву та недовіри, формуючи підґрунтя для нової культури соціальної взаємодії.

На завершення варто підкреслити, що подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку моделей міжсекторної взаємодії на рівні громади. Важливо, щоб такі моделі гармонійно поєднували інтереси й можливості державних структур, громадських організацій та бізнесу, сприяючи створенню дієвої та стійкої системи надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам в Україні.

2.3. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей учасників бойових дій

Соціально-психологічна підтримка дітей учасників бойових дій має вирішальне значення для подолання викликів, зумовлених військовою службою їхніх батьків. Такі діти часто стикаються з підвищеною тривожністю, страхом і смутком через невизначеність і небезпеки, пов'язані з війною. Підтримка повинна включати консультаційні послуги, психотерапію та залучення фахівців із психічного здоров'я, які допомагають дітям розвивати механізми подолання стресу й пережитої травми.

Психологічний супровід можна класифікувати на три напрями. Перший передбачає підтримку психолога та педагога у формуванні безконфліктного спілкування серед однолітків, розвитку емоційної стійкості та психосоціальної поведінки. Другий фокусується на роботі з дітьми, які виявляють гіперактивність, мають поведінкові труднощі або високий рівень стресу. Третій вид супроводу залучає спеціалізовану допомогу неврологів, психотерапевтів і психіатрів для лікування серйозних психічних розладів, зокрема депресії, тривожних станів і посттравматичного стресового розладу.

Комплексна система підтримки має бути доступною в межах навчальних закладів або через співпрацю з партнерськими організаціями, з орієнтацією на розвиток життєстійкості у дітей. Особливу увагу слід приділяти формуванню навичок подолання труднощів, саморегуляції, ефективної комунікації та вирішення проблем.

Важливим аспектом є створення мереж однолітків для забезпечення почуття приналежності та взаєморозуміння серед дітей. Такі мережі сприяють формуванню дружніх зв'язків і розвитку підтримувальної спільноти. Підтримка має поширюватися й на всю сім'ю, передбачаючи залучення батьків до процесу відкритого спілкування та надання їм ресурсів для збереження емоційного контакту з дітьми.

Психосоціальна допомога повинна бути безперервною і охоплювати не лише період активної служби батьків, але й етапи повернення до цивільного життя. Перехідний період часто супроводжується труднощами в адаптації, тому необхідна стійка підтримка дітей у цей час.

Окремим викликом для дітей учасників бойових дій є мобільність, пов'язана з переїздами. Це потребує організації допомоги щодо забезпечення безперервності освіти: сприяння переведенню до нових навчальних закладів, надання послуг репетиторів та ресурсної підтримки для подолання прогалин у навчанні.

Робота у навчальних закладах із дітьми учасників бойових дій має здійснюватися всіма працівниками освітньої установи. Вона включає забезпечення психологічного супроводу, ефективної інтеграції дітей у нове середовище, підвищення психологічної культури учасників освітнього процесу через вивчення таких понять, як «стрес», «криза», «травма» та «ресурс», а також профілактику розладів адаптації та корекцію психотравм.

Відповідно до законодавства України (пункт 4 статті 13 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей»), діти військовослужбовців мають право на першочергове зарахування до закладів освіти за місцем проживання. Вони також отримують цільову підтримку під час здобуття професійно-технічної та вищої освіти у державних або комунальних закладах до досягнення 23 років.

Державна допомога передбачає:

- безкоштовне навчання у разі зарахування на державне або регіональне замовлення;
- пільгові довгострокові кредити на освіту;
- виплату державних або регіональних соціальних стипендій;
- безкоштовний доступ до Інтернету та навчальних баз даних;
- забезпечення підручниками за рахунок бібліотечних фондів;
- безкоштовне або пільгове проживання у гуртожитках для студентів денної форми навчання.

Також відповідно до чинного законодавства, особи, що навчаються, мають право на соціальні стипендії згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

Крім освітньої підтримки, держава забезпечує доступ до психологічного консультування і психотерапевтичних послуг для дітей учасників бойових дій. Індивідуальні та групові терапевтичні заняття спрямовані на допомогу дітям у переживанні стресу та розвитку механізмів подолання труднощів. Групи підтримки забезпечують простір для взаємодії з

однолітками, що мають спільний досвід, сприяючи створенню стійких соціальних зв'язків.

Особлива увага приділяється неперервності освітнього процесу. Завдяки спеціальним програмам, які включають репетиторство, освітнє консультування та підтримку під час адаптації в нових навчальних закладах, забезпечується успішна інтеграція дітей у нове освітнє середовище.

Для забезпечення психоемоційного відновлення організовуються літні табори й рекреаційні заходи для дітей учасників бойових дій. Вони поєднують розважальні та освітні елементи, створюючи терапевтичне середовище для налагодження соціальних зв'язків та розвитку життєстійкості.

Отже, система підтримки дітей учасників бойових дій в Україні охоплює широкий спектр заходів: від надання психологічних та освітніх послуг до створення мереж соціальної взаємопідтримки та реалізації державних програм. Такі ініціативи спрямовані на забезпечення комплексного розвитку дітей, зміцнення їхніх внутрішніх ресурсів та сприяння успішній соціалізації в умовах підвищених життєвих викликів.

2.4. Соціально-психологічна реабілітація постраждалих від збройного конфлікту

Соціально-психологічна реабілітація є важливою складовою післяконфліктного відновлення та процесу інтеграції постраждалих осіб у мирне суспільство. Вона спрямована на відновлення психоемоційного стану, формування здатності до соціального функціонування, а також створення умов для подолання травматичних наслідків війни. У контексті збройного конфлікту постраждалими вважаються як безпосередні учасники бойових дій, так і цивільне населення — зокрема внутрішньо переміщені особи,

жертви насильства, діти, люди похилого віку, а також сім'ї загиблих і поранених.

Однією з провідних цілей соціально-психологічної реабілітації є подолання посттравматичних стресових розладів (ПТСР), депресивних станів, тривожності та інших форм емоційного дистресу, викликаних воєнним досвідом. Згідно з дослідженнями ВООЗ, понад 20% населення у зонах збройного конфлікту демонструють симптоми психічних розладів, що потребують втручання фахівців [WHO, 2019]. Соціальні працівники та психологи відіграють ключову роль у виявленні та подоланні цих станів, застосовуючи комплексні методики роботи.

Основні принципи соціально-психологічної реабілітації включають: конфіденційність, добровільність участі, індивідуалізацію підходу, міждисциплінарну співпрацю та дотримання етичних норм професійної діяльності. Практика реабілітаційної роботи базується як на західних підходах (зокрема, когнітивно-поведінковій терапії, травмоорієнтованій допомозі), так і на локальних соціокультурних особливостях, що враховують специфіку ментальності, традицій і досвіду громади.

У системі соціально-психологічної реабілітації важливу роль відіграють спеціалізовані реабілітаційні центри, громадські ініціативи, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, а також навчальні заклади, які готують фахівців у цій галузі. В Україні такі центри часто створюються за підтримки міжнародних організацій, наприклад, ЮНІСЕФ, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ПРООН, які реалізують програми психосоціального супроводу для постраждалих верств населення.

Соціально-психологічна реабілітація може здійснюватися як індивідуально, так і в групових форматах. Індивідуальна робота дозволяє глибше опрацювати травматичні події, тоді як групова терапія сприяє формуванню підтримуючого середовища, зменшенню ізоляції та підвищенню рівня взаємодії. Особливо ефективною є інтеграція

психосоціальних інтервенцій у громаду: тренінги з розвитку навичок стресостійкості, арттерапія, заняття з фізичної активності, соціальні заходи тощо.

Окремої уваги потребують діти, що постраждали від збройного конфлікту. Їхня психіка є надзвичайно вразливою до травмувальних подій, тому робота з ними має бути не лише психологічно чутливою, а й педагогічно продуманою. Застосування методик ігрової терапії, казкотерапії, сімейного консультування є надзвичайно дієвим у стабілізації психоемоційного стану дитини [Ryboos et al., 1999].

Слід також наголосити на важливості роботи з громадами у межах процесів соціальної реінтеграції. Наявність стигматизації щодо постраждалих, зокрема ветеранів або переселенців, може стати бар'єром для успішної реабілітації. Саме тому соціальні працівники повинні активно долучатися до просвітницької роботи, формування культури толерантності та взаємної підтримки в громадах, що приймають постраждалих осіб.

Сучасні підходи до реабілітації визнають важливість не лише психоемоційного, а й соціального відновлення. Відповідно, програми соціально-психологічної підтримки часто включають компоненти, пов'язані з працевлаштуванням, освітою, соціальним житлом, відновленням родинних зв'язків, а також залученням до волонтерських чи громадських ініціатив. Усе це сприяє формуванню відчуття контролю над життям, самооцінки та мотивації до майбутнього.

Проблематика соціально-психологічної реабілітації також тісно пов'язана із загальним станом соціальної політики держави. Від ефективності законодавчої бази, фінансування послуг, якості підготовки фахівців і наявності чіткої міжвідомчої взаємодії залежить результативність реабілітаційних заходів. Державна підтримка має бути системною і довготривалою, а не лише обмеженою рамками короткострокових програм.

Отже, соціально-психологічна реабілітація постраждалих від збройного конфлікту є багатовимірним процесом, що поєднує психологічну допомогу, соціальний супровід, освітню та правову підтримку. Її ефективність визначається не лише фаховістю персоналу, а й спроможністю суспільства забезпечити гідні умови для відновлення кожної окремої людини, яка пережила травму війни.

Таблиця 2.3

Основні напрями соціально-психологічної реабілітації постраждалих від збройного конфлікту

Категорія постраждалих	Основні проблеми	Напрями реабілітації	Методи і підходи
Ветерани війни	ПТСР, депресія, ізоляція, адаптація	Психологічна допомога, соціальна інтеграція	Когнітивно-поведінкова терапія, групова підтримка, реабілітаційні програми
ВПО (внутрішньо переміщені особи)	Втрата дому, тривожність, невизначеність	Соціальний супровід, підтримка в новій громаді	Індивідуальне консультування, соціальна підтримка, адаптаційні тренінги
Сім'ї загиблих/поранених	Травма втрати, емоційна дезадаптація	Кризове консультування, матеріальна підтримка	Терапія горя, юридичне консультування
Діти та підлітки	Травматичні переживання, тривожність	Ігрова, арт- та сімейна терапія	Казкотерапія, арттерапія, робота з батьками
Громади, що приймають постраждалих	Напруга, стигматизація, конфлікти	Соціальне згуртування, просвітництво, діалог	Тренінги, громадські ініціативи, фасилітація

Представлена таблиця дає змогу систематизувати основні напрями соціально-психологічної реабілітації в залежності від категорій постраждалого населення. Кожна група — ветерани, ВПО, сім'ї загиблих, діти та громади — потребує специфічного підходу, заснованого на глибокому розумінні її досвіду, психологічного стану та соціального контексту. Застосування диференційованих методів роботи (від когнітивної

терапії до арттерапії та фасилітації) дозволяє забезпечити комплексний та ефективний вплив. Таким чином, соціально-психологічна реабілітація в умовах постконфліктного періоду повинна бути багаторівневою, міждисциплінарною та адаптованою до реальних потреб кожної цільової групи.

Висновок до розділу 2

Післяконфліктний період є надзвичайно складним етапом у житті як окремих осіб, так і суспільства загалом, що зумовлює необхідність переосмислення цілей, завдань і стратегій соціальної роботи. У даному розділі було розкрито основні форми, методи та напрями соціальної підтримки населення, що постраждало внаслідок збройного конфлікту, з особливим акцентом на індивідуальне консультування ветеранів війни, комплексну роботу з внутрішньо переміщеними особами, сім'ями загиблих військових, а також реалізацію заходів із соціально-психологічної реабілітації.

Дослідження засвідчило, що соціальна робота в післяконфліктний період має ґрунтуватися на принципах гуманізму, індивідуального підходу, комплексності, міждисциплінарності та довготривалої підтримки. Надзвичайно важливим є врахування травматичного досвіду клієнтів, подолання вторинної віктимізації та сприяння їхній інтеграції у мирне середовище. Роль соціального працівника у цьому процесі полягає не лише в наданні допомоги, а й у відновленні людської гідності, підтримці суб'єктності особистості та мобілізації внутрішніх ресурсів постраждалих.

Загалом, ефективна соціальна робота в умовах постконфліктного відновлення вимагає координації зусиль державних, громадських та міжнародних організацій, удосконалення професійної підготовки фахівців і розробки цільових програм, орієнтованих на стале відновлення соціального середовища.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНЮВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ПЕРІОДУ

3.1. Оцінка ефективності соціальних програм підтримки

У сучасних умовах збройного конфлікту та післяконфліктного відновлення надзвичайно важливою є наявність дієвих соціальних програм, спрямованих на підтримку постраждалих верств населення. Оцінка ефективності таких програм не лише дає змогу виявити їхні сильні та слабкі сторони, а й виступає інструментом удосконалення соціальної політики загалом. Вона передбачає як кількісні, так і якісні методи збору та аналізу даних, що дозволяє отримати об'єктивну картину впливу соціальних ініціатив на стан благополуччя цільових груп.

Найбільш поширеними критеріями ефективності є: досягнення поставлених цілей програми; рівень задоволення потреб отримувачів послуг; сталість позитивного впливу; економічна доцільність витрат; ступінь інтегрованості зусиль державних, громадських та міжнародних структур; інноваційність та адаптивність до змінного соціального контексту. У рамках збройного конфлікту, особливого значення набуває здатність програм не лише компенсувати втрати, а й сприяти соціальній реінтеграції та психологічній реабілітації постраждалих.

За результатами моніторингових досліджень, реалізованих в Україні протягом 2022–2024 років, виявлено значну варіативність ефективності різних програм. Так, програми адресної грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам виявилися дієвими у покритті базових потреб, однак недостатніми для забезпечення довготривалої соціальної стабільності. У той же час, ініціативи, пов'язані з наданням психологічної підтримки, освітніх

можливостей та професійної перекваліфікації, демонструють вищу ефективність у плані соціального відновлення та інтеграції в нові громади.

Важливим чинником успіху є індивідуалізація підходів до роботи з бенефіціарами програм. У проектах, де передбачено індивідуальний соціальний супровід або менторство, зафіксовано вищі показники задоволеності учасників, зниження рівня стресу та поступове відновлення соціальної активності. Натомість стандартизовані, формалізовані підходи без врахування особистого контексту потреб часто призводять до пасивного ставлення до допомоги й низького рівня залученості.

Оцінювання ефективності соціальних програм неможливе без якісного зворотного зв'язку з цільовими групами. Методи опитування, фокус-групи, інтерв'ю з бенефіціарами дозволяють отримати глибинну інформацію про емоційне сприйняття допомоги, ступінь довіри до фахівців, а також реальні бар'єри до залучення у програми. Наприклад, дослідження, проведені у громадах Харківської та Донецької областей, показали, що низький рівень поінформованості, а також страх перед стигматизацією є головними перешкодами для звернення по соціальні послуги.

Варто зазначити, що в умовах обмежених ресурсів та масштабних соціальних викликів, особливу увагу слід приділяти співвідношенню витрат і результатів. Програми, що мають широку охоплюваність, але мінімальний вплив на якість життя отримувачів, вважаються менш ефективними порівняно з менш масштабними, але цільовими ініціативами з високим індивідуальним впливом. Таким чином, стратегія розвитку соціальної політики має ґрунтуватися на оптимальному балансі між кількісними показниками охоплення та якісними змінами у житті громадян.

Також доцільно розрізняти короткострокові й довгострокові ефекти програм. Якщо перші пов'язані переважно з негайною допомогою — фінансовою, матеріальною, інформаційною — то другі охоплюють зміни у способі життя, рівні адаптації, психоемоційному стані, рівні

самозабезпечення. Відтак, комплексне оцінювання повинно включати відстрочені вимірювання, що дозволяє виявити реальний трансформаційний потенціал соціальної роботи.

У контексті європейських практик варто зазначити, що ефективність соціальних програм часто розглядається через призму впровадження так званих evidence-based підходів (на основі доказів). Це вимагає застосування систем моніторингу, оцінювання та постійного вдосконалення програм відповідно до змін соціальної ситуації. В українських реаліях такий підхід набирає обертів, однак ще потребує інституціонального закріплення та професійної підготовки кадрів.

Таким чином, ефективна оцінка соціальних програм підтримки у контексті збройного конфлікту — це не лише аналітична процедура, але й необхідна складова сталого розвитку соціальної сфери, підвищення довіри громадян до державних і громадських структур, а також запорука формування дійсно чутливої й адаптивної соціальної політики в Україні.

Таблиця 3.1

Критерії оцінки ефективності соціальних програм підтримки у воєнний та післявоєнний період

Критерій оцінювання	Зміст критерію	Приклад програми / результат
Досягнення цілей	Визначення, наскільки програма реалізувала заявлені завдання	Програма грошової допомоги ВПО забезпечила покриття базових потреб 78% заявників
Задоволеність отримувачів	Оцінка рівня задоволення цільової групи послугами	65% учасників програми психосоціальної підтримки відзначили покращення емоційного стану
Довготривалий ефект	Стійкість позитивних змін після завершення програми	40% учасників тренінгів з працевлаштування працевлаштувались протягом 6 міс. після участі
Економічна ефективність	Вартісна доцільність програми щодо результатів	Освітня програма мала низьку вартість за учасника, але призвела до значного підвищення кваліфікації
Рівень залученості та активної участі	Ступінь включеності бенефіціарів у реалізацію /	У ініціативі місцевої громади ініціатива перейшла від пасивної

	планування заходів	допомоги до самозайнятості
Міжсекторальна взаємодія	Співпраця між державними, недержавними та міжнародними структурами	Програма "Спільно" (ЮНІСЕФ + Мінсоцполітики) охопила понад 200 тис. дітей
Гнучкість і адаптивність	Здатність програми адаптуватися до змінних умов або нових викликів	Онлайн-консультації психологів були запроваджені під час активної фази бойових дій
Наявність механізмів зворотного зв'язку	Систематичне врахування думки отримувачів	Щоквартальні опитування дозволили коригувати зміст програми залежно від потреб бенефіціарів

Таблиця 3.2.

Критерії оцінки ефективності соціальних програм підтримки у воєнний та післявоєнний період (узагальнено за джерелами ЮНІСЕФ, ПРООН, Мінсоцполітики)

Критерій оцінювання	Опис критерію	Джерело
Досягнення цілей	Визначення ступеня досягнення стратегічних та оперативних цілей програми	UNDP (2009), <i>Handbook on Planning, Monitoring and Evaluating for Development Results</i> [1]
Задоволеність отримувачів	Аналіз суб'єктивної оцінки якості послуг з боку бенефіціарів	UNICEF (2015), <i>Programme Evaluation Standards</i> [2]
Довготривалий ефект	Визначення стабільності позитивних результатів після завершення програми	IOM Ukraine (2020), <i>Assessment of Reintegration Support</i> [3]
Економічна ефективність	Порівняння витрат на програму з отриманими результатами	Мінсоцполітики України, <i>Річний звіт про використання бюджетних коштів у сфері ВПО</i> [4]
Рівень залученості цільової групи	Участь бенефіціарів у плануванні, реалізації та оцінюванні програм	UNHCR (2022), <i>Community-Based Protection Approach</i> [5]
Міжсекторальна взаємодія	Ступінь координації між державними, громадськими та міжнародними суб'єктами	UNICEF та Мінсоцполітики, <i>Програма "Спільно" – аналіз практики</i> [6]
Гнучкість і адаптивність	Адаптація програм до нових потреб, змін у середовищі, криз	Sphere Handbook (2018), <i>Humanitarian Charter and Minimum Standards</i> [7]
Механізми зворотного зв'язку	Наявність та використання регулярного моніторингу, анкетування, фокус-груп	UNDP (2009), <i>Evaluating for Development Results</i> [1]

Примітка: "Узагальнено автором на основі [1–7]

Використані джерела:

[1] UNDP (2009). Handbook on Planning, Monitoring and Evaluating for Development Results.

[2] UNICEF (2015). Programme Evaluation Standards.

[3] IOM Ukraine (2020). Assessment of Reintegration Support for Returnees and IDPs.

[4] Міністерство соціальної політики України. Річні звіти про використання бюджетних коштів.

[5] UNHCR (2022). Community-Based Protection Approach in Ukraine.

[6] UNICEF Україна та Мінсоцполітики. Аналітика щодо реалізації програми “Спільно”.

[7] Sphere Project (2018). Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response.

Оцінка ефективності соціальних програм підтримки у воєнний та післявоєнний період ґрунтується на комплексному аналізі різних критеріїв, серед яких досягнення цілей, задоволеність отримувачів, довготривалий ефект, економічна ефективність, рівень залученості, міжсекторальна взаємодія, гнучкість програм та наявність механізмів зворотного зв'язку. Використання цих критеріїв дозволяє системно оцінювати результати соціальних ініціатив, визначати їхні сильні сторони та виявляти проблемні аспекти, що потребують коригування. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню якості надання соціальної допомоги, адаптації програм до змінних умов конфлікту та післяконфліктного періоду, а також забезпечує максимальну користь для вразливих категорій населення.

Таким чином, системний підхід до моніторингу і оцінювання соціальних програм є невід'ємною складовою ефективної соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктної реабілітації.

3.2. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду

У контексті сучасних викликів, спричинених збройним конфліктом в Україні, соціальна робота набуває особливої актуальності як інструмент подолання наслідків кризових ситуацій, відновлення соціальних зв'язків і забезпечення підтримки вразливих категорій населення. З огляду на це, важливо розробити практичні та концептуальні рекомендації, спрямовані на вдосконалення соціальної роботи як під час конфлікту, так і в післяконфліктний період. Ефективність таких заходів визначається здатністю системи соціального захисту швидко адаптуватися до надзвичайних умов і забезпечити цілісну, скоординовану допомогу постраждалим.

Одним із ключових напрямів вдосконалення є інституційне посилення соціальної роботи. У період збройного конфлікту соціальні служби повинні діяти у тісній взаємодії з органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями, міжнародними партнерами та волонтерськими ініціативами. Така координація дозволяє оперативно реагувати на потреби постраждалого населення, мінімізувати дублювання функцій та запроваджувати спільні програми підтримки. Доцільно створювати кризові центри швидкого реагування, мобільні групи соціальних працівників та інтегровані платформи надання послуг, зокрема за принципом «єдиного вікна».

Наступною важливою рекомендацією є посилення професійної підготовки соціальних працівників. В умовах війни працівники соціальної сфери мають стикатися з випадками гострої травматизації, втрати домівок, насильства, загибелі близьких тощо. Це потребує наявності специфічних знань і навичок у сфері кризової інтервенції, психологічної підтримки, медіації та роботи з посттравматичним стресовим розладом. Доцільним є впровадження короткострокових курсів, тренінгів, супервізій для

підвищення кваліфікації, у тому числі в дистанційному форматі, із залученням досвіду міжнародних експертів.

У післяконфліктний період особливу увагу варто приділити реінтеграції постраждалого населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів бойових дій, дітей, які пережили травмуючі події. Соціальна робота має бути спрямована на відновлення життєвих ресурсів особистості, сприяння соціальній адаптації, формування нових життєвих стратегій. У цьому контексті важливо розробити комплексні програми з професійної орієнтації, освітньої інтеграції, розвитку підприємництва та доступу до житла.

Важливо також удосконалити нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в умовах криз. Законодавство має гнучко адаптуватися до змін соціального середовища, враховувати потреби нових категорій населення, які опинилися у вразливому становищі. Доцільно розширити підстави для надання соціальних послуг, зменшити бюрократичні перепони для їх отримання, передбачити фінансові стимули для соціальних працівників, які працюють у складних умовах.

Не менш значущим є впровадження інноваційних методів соціальної роботи, зокрема використання цифрових технологій, онлайн-консультування, мобільних застосунків для отримання допомоги. Цифровізація соціальної сфери дозволяє забезпечити доступність послуг навіть у віддалених або небезпечних районах, оперативно інформувати громадян про доступні ресурси, а також збирати аналітичні дані для прийняття управлінських рішень.

У контексті відновлення після конфлікту важливо розвивати соціальну згуртованість громад, яка є запорукою стійкого миру та недопущення повторного загострення. Соціальні працівники мають виступати як посередники у процесі налагодження діалогу, подолання травм минулого, формування довіри та взаємоповаги у багатокомпонентному

соціумі. Розвиток громадських ініціатив, участі мешканців у прийнятті рішень, реалізація програм спільної відповідальності за місцевий добробут – усе це є важливими складовими ефективної соціальної роботи в післяконфліктному контексті.

Таблиця 3.3.

Напрями вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду

№ з/п	Напрямок удосконалення	Конкретні рекомендації
1	Інституційне посилення	- Створення кризових центрів швидкого реагування - Координація з НУО та волонтерами - Інтегровані платформи «єдиного вікна»
2	Професійна підготовка соціальних працівників	- Проведення тренінгів з кризової інтервенції - Впровадження програм з ПТСР, медіації - Дистанційне навчання та супервізії
3	Реінтеграція постраждалого населення	- Програми профорієнтації та працевлаштування - Психосоціальна підтримка - Доступ до житла та освіти
4	Удосконалення нормативно-правової бази	- Адаптація законодавства до умов війни - Спрощення доступу до послуг - Фінансові стимули для працівників
5	Впровадження інноваційних підходів	- Онлайн-консультування та мобільні застосунки - Цифрові платформи обліку потреб - Розвиток електронного документообігу
6	Підтримка соціальної згуртованості та примирення	- Програми діалогу в громадах - Розвиток місцевих ініціатив - Підтримка волонтерських рухів та взаємодії

Аналіз наведених напрямів удосконалення соціальної роботи свідчить про необхідність системного підходу до розв’язання соціальних проблем, що загострилися в умовах збройного конфлікту. Представлені у таблиці рекомендації демонструють комплексність та взаємозалежність організаційних, професійних, нормативних і технологічних змін. Їх реалізація дозволить підвищити ефективність соціальної допомоги,

забезпечити сталість підтримки вразливих груп та сприяти формуванню соціально згуртованого і стійкого суспільства в післяконфліктний період.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та в період відновлення має спиратися на мультидисциплінарний підхід, орієнтований на потреби конкретної людини. Це потребує модернізації організаційних структур, інвестування в людський капітал, перегляду нормативної бази та активного залучення громад до процесів підтримки та реінтеграції. Успішне втілення запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності соціальної політики та забезпечить гідні умови життя для тих, хто постраждав від збройного конфлікту.

Висновки до розділу 3

Оцінка ефективності діючих соціальних програм дозволила виявити як сильні сторони, так і низку системних недоліків. До позитивних результатів варто віднести мобілізацію ресурсів у короткий термін, налагодження партнерства з міжнародними організаціями, запуск оперативних форм допомоги (грошові виплати, гуманітарна підтримка, соціальний супровід ВПО). Водночас виявлено і обмеження: нерівномірний доступ до послуг в окремих регіонах, надмірна бюрократизація, відсутність довготривалих стратегій реінтеграції постраждалих осіб, а також нестача спеціалізованих кадрів.

На основі виявлених тенденцій було запропоновано низку напрямів і конкретних рекомендацій щодо вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду). Рекомендації охопили інституційне посилення соціальних служб, професійний розвиток працівників, правове регулювання, реінтеграцію постраждалого населення, впровадження цифрових рішень та підтримку соціальної згуртованості.

Особлива увага була приділена мультидисциплінарному підходу, який дозволяє врахувати як психологічні, так і соціально-економічні аспекти підтримки.

Запропоновані рекомендації є не лише реакцією на поточні виклики, а й формують стратегічне бачення трансформації соціальної роботи в післявоєнному суспільстві. Вони спрямовані на побудову адаптивної, гнучкої та людиноцентричної системи соціального захисту, здатної ефективно реагувати на кризи та підтримувати соціальну сталість у довгостроковій перспективі.

Таким чином, результати третього розділу підтверджують необхідність глибокого реформування підходів до соціальної роботи в Україні. Для цього слід забезпечити міжвідомчу координацію, активне залучення громадянського суспільства, інвестування в людський потенціал та модернізацію інфраструктури надання соціальних послуг. Успішна реалізація цих змін сприятиме не лише стабілізації соціального середовища в період кризи, але й створенню передумов для сталого розвитку суспільства в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний аналіз теоретичних засад, практичних аспектів та перспектив вдосконалення соціальної роботи в умовах збройного конфлікту та післяконфліктного періоду. У межах роботи було охоплено три взаємопов'язані напрями, що охоплюють: 1) теоретико-методологічне підґрунтя функціонування соціальної роботи в кризових ситуаціях; 2) особливості соціальної підтримки вразливих груп у післяконфліктному контексті; 3) обґрунтування практичних рекомендацій щодо покращення ефективності соціальної допомоги в умовах війни та відновлення.

У першому розділі було зосереджено увагу на з'ясуванні сутнісних характеристик соціальної роботи в кризових умовах, зокрема в контексті збройного конфлікту. Визначено, що соціальна робота в таких обставинах набуває специфічного кризового характеру, передбачає швидке реагування на потреби населення, гнучкість у виборі форм та методів впливу, а також координацію з іншими структурами — медичними, гуманітарними, правозахисними. Встановлено, що збройний конфлікт істотно трансформує соціальну сферу, ускладнюючи доступ до послуг та посилюючи соціальну нерівність. Особливо вразливими виявляються внутрішньо переміщені особи, діти, люди з інвалідністю, ветерани та члени їхніх родин. Проаналізовано міжнародний досвід соціальної роботи в умовах конфліктів (на прикладі діяльності в Іраку, Сирії, Боснії та Герцеговині, Руанді), який вказує на необхідність інтеграції систем підтримки, пріоритетності психосоціальної реабілітації та широкого залучення громадських організацій.

У другому розділі зосереджено увагу на аналізі особливостей соціальної роботи у післяконфліктний період. З'ясовано, що на етапі відновлення суспільства значущого значення набуває індивідуальна робота з ветеранами війни, яка потребує чітко окреслених алгоритмів

консультування, застосування методик подолання посттравматичних розладів та сприяння соціальній адаптації. Визначено ключові проблеми, які виникають у процесі надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам: недостатність ресурсів, перевантаженість соціальних працівників, нормативні обмеження. Окрема увага була приділена соціально-психологічному супроводу дітей учасників бойових дій, який має забезпечити формування безпечного середовища, подолання тривожних розладів, розвиток емоційної стабільності та адаптаційних навичок.

У третьому розділі роботи здійснено оцінку ефективності соціальних програм підтримки в умовах збройного конфлікту. Виявлено, що попри позитивні зміни в організації соціальної допомоги (запровадження електронних сервісів, партнерство з міжнародними організаціями, поява спеціалізованих мобільних бригад), існує потреба у подальшому вдосконаленні системи. Зокрема, бракує стратегічного бачення, кадрового ресурсу та нормативної гнучкості. На підставі проведеного аналізу були сформульовані рекомендації, спрямовані на модернізацію соціальної роботи в умовах війни та у післяконфліктний період. До таких напрямів належать: інституційна перебудова системи соціальних послуг; підвищення професійної підготовки фахівців; впровадження інноваційних технологій; активізація громадської участі; формування політик підтримки соціальної згуртованості та міжособистісної довіри в громадах.

Узагальнюючи, варто наголосити, що соціальна робота в умовах збройного конфлікту є не лише інструментом реагування на кризу, але й важливим елементом побудови стійкого, інклюзивного та мирного суспільства. Її ефективність визначається не лише наявністю ресурсів, але й здатністю до адаптації, співпраці між секторами, а також орієнтацією на потреби конкретних людей у конкретних обставинах. Результати дослідження можуть бути використані у розробці стратегій соціального

захисту в умовах надзвичайних ситуацій, а також у підготовці фахівців соціальної сфери до роботи в умовах війни та після неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2015. № 1–2. С. 6–11.
2. Васянович Г.П. Логвиненко В.М. Філософськометодологічні засади підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 52. Том 1. С. 87–90.
3. Горенко М.В. Психологічне благополуччя ветеранів війни: діагностика та стратегії відновлення. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 16. С. 430–439.
4. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
5. Єгоричева С., Лахижа М. Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. *Розвиток міста*. 2024. № 2. С. 55–62.
6. Захаріна Т.І. Напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 1. С. 55-59.
7. Зверєва І.Д., Лактіонова Г.М. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
8. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 16. Квітень 2024. IOM Ukraine. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf
9. Логвиненко В.М., Грицанюк В.В. Цифрова трансформація суспільства та інформаційно-комунікаційні техно

- логіївпрофесійнійдіяльностіфахівцівсоціальноїроботи: сучаснівиклики. *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022 р. Вип. 87. С.53–57.
10. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та перспективи. 2024. 130 с. Cedos. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczposlugy_digital.pdf
 11. Лукашевич М.П. Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. К. : Каравела, 2009. 368 с.
 12. Міністерство соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/>
 13. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/>.
 14. Олейник С.
Інноваційні технології в соціальній роботі з постраждалими внаслідок війни. *Соціальна робота і суспільство*, 2022. С. 54–56.
 15. Олексюк Н. Теоретичні засади соціального супроводу учасників бойових дій (ветеранів війни) та демобілізованих осіб в об'єднаній територіальній громаді. Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науковопрактичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 122–125.
 16. Платформа е-Ветеран. URL : <https://eveteran.gov.ua/> (дата звернення : 18.10.2024 р.).
 17. Погончук Я. Допоможуть адаптуватися після служби: в Україні запустять кар'єрні консультації для ветеранів. URL : https://24tv.ua/trends24/lobby-x-zapuskayekaryernekonsultuvannya-dlya-veteraniv-shho_n2634069 (дата звернення : 11.02.2025 р.).
 18. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування. Наказ міністерства соціальної політики України від

- 02.07.2015 р. № 678. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> (дата звернення : 11.02.2025 р.).
- 19.Савчук О. Професійна реабілітація переселенців в умовах війни. *Вісник соціальних досліджень*, 2021. С. 41–45.
 - 20.Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
 - 21.Сімакова С.І., Малишко І.В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. Т. 1. Вип. 76. / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород, 2023. С. 60–66. URL:
 - 22.Скочко М. О ., Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості: дис.. д-ра філософії: 231 Соціальна робота, Умань 2021, 226 с.
 - 23.Слозанська Г. І ., Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf
 - 24.Чернишова І., Перун Ю., Бойченко О. Адаптація військових в організацію після повернення з війни: посібник для керівника. 2023. 39 с. URL: <https://acmpukraine.com.ua/2023/10/04/uk>.
 - 25.European Association of Schools of Social Work. <https://www.eassw.org/>
 - 26.<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/54039> (дата звернення: 10.03.2025).
 - 27.The International Association Of Schools Of Social Work. <https://www.iasw-aiets.org/>
 - 28.The professional association for social work and social workers. <https://www.basw.co.uk/about-basw>